

Joanna Górna

Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie

MIEJSKA TURYSTYKA UZDROWISKOWA I KIERUNKI JEJ EWOLUCJI W POLSCE¹

Wprowadzenie

Turystyka uzdrowiskowa w ostatnich latach XX w. zaczęła w Europie przeżywać swoisty renesans. Zmiany demograficzne – starzenie się społeczeństwa, zwiększenie populacji osób starszych, wzrost ilości czasu wolnego oraz dochodów ludności, a także zmiany w świadomości oraz stylu życia to główne czynniki wzrostu zainteresowania i rozwoju turystyki uzdrowiskowej. Większa mobilność i możliwość korzystania z coraz bardziej dostępnych, różnorodnych środków transportu wpłynęły również na zwiększenie dostępności do wielu miejscowości uzdrowiskowych położonych często z dala od głównych traktów komunikacyjnych. Obecnie znaczącą rolę zaczyna odgrywać wykorzystywanie bogatych zasobów leczniczych do rozwijania nowoczesnych produktów turystyki zdrowotnej i rekreacyjnej, tworzących polską markę uzdrowiskową. Polskie uzdrowiska stopniowo przekształcają się w wielofunkcyjne centra zdrowia, turystyki, rekreacji, sportu i kultury, oferując bogaty program usług dla kuracjuszy oraz wczasowiczów. Obiekty lecznicze i odnowy biologicznej typu SPA w wielu polskich uzdrowiskach spełniają wszystkie wymogi w tym światowym biznesie i mogą śmiało konkurować na rynku zagranicznym. Jednym z atutów polskich uzdrowisk jest bogate i stosunkowo dobrze zachowane środowisko naturalne, które może być podstawą dla kreowania produktów turystycznych unikatowych w skali europejskiej. Celem artykułu jest ukazanie ewolucji polskich uzdrowisk. Analizie poddano aktualną ofertę polskich i zagranicznych miejscowości uzdrowiskowych oraz kierunki rozwoju rynku usług uzdrowiskowych. W artykule wykorzystano metodę krytycznej analizy literatury oraz dane Głównego Urzędu Statystycznego, Ministerstwa Zdrowia i oferty produktów turystycznych polskich uzdrowisk.

¹ W artykule wykorzystano fragmenty rozprawy doktorskiej autorki pt. *Determinanty i kierunki rozwoju usług uzdrowiskowych w Polsce w warunkach integracji z Unią Europejską* napisanej pod kierunkiem Prof. Józefa Sali obronionej 1 marca 2011 r. na Wydziale Zarządzania Politechniki Częstochowskiej.

1. Istota, funkcje i cechy uzdrowisk

Turystyka uzdrowiskowa jest częścią turystyki zdrowotnej, której podstawową cechą jest pobyt w miejscowości uzdrowiskowej oraz wykorzystanie bazy i metod lecznictwa uzdrowiskowego w celu ochrony i poprawy stanu zdrowia. Turystykę uzdrowiskową utożsamia się więc z podróżowaniem do uzdrowisk. Zasadniczym celem tych podróży jest poprawa fizycznego i psychicznego samopoczucia. Definiuje się ją również jako świadome oraz dobrowolne udanie się na pewien okres poza miejsce zamieszkania w czasie wolnym od pracy, w celu wypoczynku i rekreacji, odnowy sił fizycznych i psychicznych lub dalszego indywidualnego leczenia czy rehabilitacji poprzez odpłatne wykorzystanie bazy i świadczeń lecznictwa uzdrowiskowego².

Samo słowo „uzdrowisko” pochodzi od słowa „uzdrawiać” – tzn. przywracać komuś zdrowie za pomocą odpowiednich leków lub odpowiednich zabiegów³ oraz od słowa „zdrój”, tj. miejsca w ziemi, skąd wytryskuje woda. W potocznej opinii postrzega się uzdrowisko jako miejscowość turystyczną, w której można się leczyć.

W sposób najbardziej ogólny można zdefiniować uzdrowisko jako pewien obszar stanowiący część regionu turystycznego, za który uznaje się miejscowość posiadającą warunki do leczenia i zapobiegania chorobom, tj. złoża naturalnych surowców leczniczych, klimat o właściwościach leczniczych oraz odpowiednią infrastrukturę i urządzenia umożliwiające leczenie uzdrowiskowe.

Zakres pojęciowy uzdrowisk, ich funkcjonowanie oraz świadczone w nich usługi regulują w Polsce:

- Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o lecznictwie uzdrowiskowym, uzdrowiskach i obszarach ochrony uzdrowiskowej oraz o gminach uzdrowiskowych⁴,
- Polska Norma PN-2001/Z-11000 Uzdrowiska. Terminologia, klasyfikacje i wymagania ogólne.

W uzdrowiskach realizowany jest szeroki zakres usług uzdrowiskowych: różnego rodzaju zabiegi lecznicze związane z lecznictwem poszpitalnym, prowadzone jest leczenie osób cierpiących na choroby przewlekłe, profilaktyka wtórna (tradycyjne lecznictwo uzdrowiskowe) oraz wykonywane zabiegi zdro-

² J. Wolski: *Turystyka zdrowotna a uzdrowiska europejskich krajów socjalistycznych*. „Problemy Uzdrowiskowe” 1970, nr 5, za: W.W. Gaworecki: *Turystyka*. PWE, Warszawa 2003, s. 37.

³ *Słownik Języka Polskiego*. PWN, Warszawa 1989, s. 641.

⁴ Ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o lecznictwie uzdrowiskowym, uzdrowiskach i obszarach ochrony uzdrowiskowej oraz o gminach uzdrowiskowych, Dz.U. z 2005 r. Nr 167, poz. 1399 z późn. zm. W ww. ustawie definiuje się uzdrowisko jako „(...) obszar, na terenie którego prowadzone jest lecznictwo uzdrowiskowe, wydzielony w celu wykorzystania i ochrony znajdujących się na jego obszarze naturalnych surowców leczniczych, spełniający warunki, o których mowa w art. 34 ust. 1, któremu został nadany status uzdrowiska”.

wotne, które dotyczą w turystyce osób zdrowych, stosujących profilaktykę pierwotną w połączeniu z turystyką wypoczynkową i kwalifikowaną.

W uzdrowiskach zaczyna się robić ciasno, gdyż łóżek przybywa powoli (w 2005 r. było ich ok. 34,8 tys., a w 2009 r. – niespełna 40,2 tys.), a chętnych jest coraz więcej. Po 2000 r. wyraźnie wzrosła liczba osób korzystających z sanatoriów. Biorąc pod uwagę także leczonych w systemie ambulatoryjnym, w 2009 r. wyniosła ona ok. 677 tys. Znacząco jednak w tym okresie zmieniła się struktura przyjeżdżających do uzdrowisk. Z uwagi na bardzo niskie stawki płacone przez NFZ za tzw. osobodzień, coraz więcej miejsc w sanatoriach jest przeznaczonych dla kuracjuszy pełnopłatnych, tj. tych, którzy sami opłacają swój pobyt, wyżywienie i zabiegi. W zależności od sanatorium, standardu pokoju, przy 2-3 zabiegach dziennie opłata ta wynosi od 85 zł do 300 zł za dobę, natomiast stawka płacona przez NFZ wynosi kilkadziesiąt zł⁵. Po okresie corocznego wzrostu ilość kuracjuszy komercyjnych, którzy pokrywają pełne koszty pobytu i zabiegów leczniczych ustabilizowała się na poziomie prawie jednej czwartej wszystkich kuracjuszy⁶. Wśród nich są zarówno osoby, które przyjeżdżają do uzdrowisk w celach leczniczych, jak i ci, którzy korzystają ze świadczonych na tym terenie usług w dziedzinie profilaktyki zdrowotnej oraz pielęgnacji zdrowia i urody. Osoby te korzystają zarówno z bazy lecznictwa uzdrowiskowego będącego w gestii jeszcze państwowych przedsiębiorstw uzdrowiskowych, jak i z coraz liczniejszych prywatnych sanatoriów, hoteli, pensjonatów czy ośrodków SPA. Coraz większą grupę wśród tych osób stanowią obcokrajowcy, dla których koszty pobytu w polskich uzdrowiskach są dużo niższe niż w ich krajach.

Polska turystyka zdrowotna (szczególnie po wejściu do Unii Europejskiej) przyciąga ludzi z zagranicy. Od kilku lat ilość ta utrzymuje się na podobnym poziomie w skali kraju. W 2005 r. stanowili oni ponad 12% kuracjuszy (w niektórych uzdrowiskach liczba ta przekracza już 50%), ale w 2009 r. już tylko niecałe 7%⁷. Wpłynęło na to wiele czynników nie zawsze leżących po stronie uzdrowisk.

Urlopową modą na uzdrowiska trwa od paru lat i rozprzestrzenia się bardzo szybko. Uzdrowiska to ostatnio miejsca częściej wybierane na cel urlopu niż ośrodki wypoczynkowe nad morzem czy w górach; i to nie przez ludzi w podeszłym wieku, a przez osoby młode, wykształcone oraz dobrze sytuowane.

To zainteresowanie, wręcz moda na spędzanie wolnego czasu w uzdrowiskach z jednej strony, z drugiej zaś wzrastająca ilość osób w wieku poprodukcyjnym wytwarzają pewien specyficzny, czasami wzajemnie się wykluczający

⁵ W 2010 r. wynosiła w granicach 60-70 zł. (przyp. autora).

⁶ Dane te dotyczą zakładów uzdrowiskowych znajdujących się w wykazie Ministerstwa Zdrowia i nie obejmują obiektów hoteli, wypoczynkowych, SPA itp.

⁷ *Turystyka w 2009 roku*. Informacje i opracowania statystyczne GUS, Warszawa 2011, s. 67, 87.

nacisk na podmioty uzdrowiskowe. Ludzie młodzi przyjeżdżający do uzdrowisk chcą spędzić wolny czas także w obiektach rozrywkowych, bawiąc się niekiedy do białego rana, grupa osób starszych, często schorowanych chciałaby natomiast odpoczywać i wracać do zdrowia w ciszy i spokoju.

Tabela 1

Liczba i struktura kuracjuszy w latach 2002-2009

Rok	Kuracjusze ogółem	Kuracjusze cudzoziemcy	W % ogółem	Kuracjusze pełnopłatni	W % ogółem
2002	538 325	38 660	7,2	–	
2003	537 731	49 240	9,2	–	
2004	533 303	63 028	11,8	183 891	34,4
2005	550 789	66 796	12,1	188 724	34,3
2006	548 842	55 428	10,1	190 565	34,7
2007	569 799	48 402	8,5	187 391	32,9
2008	582 858	52 324	9,0	161 833	30,9
2009	619 556	42 814	6,9	141 761	22,9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Uważna analiza danych wskazuje w latach 2006-2009 na spadek ilości obcokrajowców korzystających z usług polskich uzdrowisk. Było to spowodowane z jednej strony umacnianiem się w latach 2005-2008 pozycji złotego, co czyniło pobyt relatywnie droższym, a z drugiej strony kryzysem gospodarczym 2008-2009, a także bardzo silną konkurencją uzdrowisk z innych krajów europejskich, głównie Słowacji, Czech i Węgier. Wyższy standard bazy hotelowej, lepsza infrastruktura drogowa i porównywalne, a często niższe ceny pobytu to główne elementy przewagi konkurencyjnej uzdrowisk czeskich czy słowackich.

Na przestrzeni ostatnich lat zmalał także udział kuracjuszy pełnopłatnych. Prawie jedna czwarta korzystających z zabiegów leczniczych w uzdrowiskach sama finansuje swój pobyt. Należy jednak pamiętać, że coraz więcej osób przyjeżdżających do uzdrowisk korzysta z prywatnej bazy noclegowej i zabiegowej, która nie jest ujęta w statystykach.

Z uwagi na zwiększające się zainteresowanie zdrowym stylem życia Polaków, dbałością o zdrowie oraz profilaktykę, działające już na terenie uzdrowisk inne podmioty gospodarcze, w coraz większym stopniu rozszerzają swoją ofertę o dodatkowe usługi, które stanowią uzupełnienie tych oferowanych przez sanatoria. Często same zabiegają o klienta komercyjnego, stanowiąc konkurencję dla ośrodków sanatoryjnych. Szansą rozwoju dla uzdrowisk jest zmiana grupy konsumentów poprzez otwarcie się na klienta szukającego w uzdrowisku nie tylko leczenia, ale też innych usług: rekreacyjnych, pielęgnacyjno-kosmetycznych czy rozrywkowych. Można to osiągnąć tylko przez rezygnację ze świadczenia wy-

łącznie usług leczniczych i poszerzenie oferty o propozycje dla turystów indywidualnych, którzy przyjechali do miejscowości na wypoczynek i rekreację. Wymaga to zmiany świadomości zarówno władz samorządowych, decydentów, środowiska medycznego uzdrowisk, jak i właścicieli obiektów. Wielu właścicieli obiektów już to zrozumiało i przygotowuje odpowiednią ofertę, poszerzoną o odnowę biologiczną, SPA, nowoczesną bazę hotelową, ciekawą ofertę gastronomiczną oraz usługową. Właściciele takich ośrodków często współpracują z biurami podróży, które pozyskują dla nich klientów, organizują akcje promocyjne, wynajmują autokary. Dane statystyczne pokazują, że coraz więcej obco-krajowców odwiedza Polskę w celach zdrowotnych i ich wydatki rosną w bardzo szybkim tempie. Korzystają z usług stomatologicznych, okulistycznych, diagnostycznych, medycyny estetycznej, zabiegów chirurgii plastycznej, odnowy biologicznej i uzdrowisk⁸. Najbardziej zainteresowani leczeniem w Polsce są Niemcy, Brytyjczycy, Duńczycy, Kanadyjczycy i Francuzi.

2. Wielkość oraz przestrzenne rozmieszczenie uzdrowisk i turystycznej bazy uzdrowiskowej

Według danych Ministerstwa Zdrowia w 2010 r. istniały w Polsce 44 uzdrowiska statutowe⁹. Znajdują się one na obszarze 12 województw: dolnośląskiego, kujawsko-pomorskiego, lubelskiego, małopolskiego, mazowieckiego, podkarpackiego, podlaskiego, pomorskiego, śląskiego, świętokrzyskiego, warmińsko-mazurskiego, zachodniopomorskiego¹⁰. W XXI w. powstały 4 nowe uzdrowiska statutowe w Polsce. W 2000 r. w województwie warmińsko-mazurskim utworzono uzdrowisko statutowe w mieście Gołdap, w 2001 r. w województwie podlaskim uzdrowisko Supraśl, w 2002 r. powstało nowe uzdrowisko w Krasnobrodzie w województwie lubelskim, a w 2007 r. uzdrowisko Dąbki w województwie zachodniopomorskim.

Większość (32) uzdrowisk statutowych znajduje się w granicach administracyjnych miast. Trzy uzdrowiska: Konstancie-Jeziorna, Sopot i Swoszowice

⁸ Przykładowe strony internetowe, na których można znaleźć szeroką ofertę usług medycznych i związanych z nimi usług turystycznych: www.medicaltravel.pl, www.dentatravel.pl, www.medicaltourism.pl.

⁹ Status uzdrowiska uzyskały następujące miejscowości: Augustów, Busko-Zdrój, Ciechocinek, Cieplice Śląskie-Zdrój, Czerniawa-Zdrój, Dąbki, Długopole-Zdrój, Duszniki-Zdrój, Goczałkowice-Zdrój, Gołdap, Horyniec-Zdrój, Inowrocław, Iwonicz-Zdrój, Jedlina-Zdrój, Kamień Pomorski, Kołobrzeg, Krasnobród, Konstancin-Jeziorna, Krynica, Kudowa-Zdrój, Łądek-Zdrój, Muszyna, Nałęczów, Piwniczna-Zdrój, Polanica-Zdrój, Połczyn-Zdrój, Przerzeczn-Zdrój, Rabka-Zdrój, Rymaków-Zdrój, Solec-Zdrój, Sopot, Supraśl, Swoszowice Kraków, Szczawnica, Szczawno-Zdrój, Świeradów-Zdrój, Świnoujście, Ustka, Ustroń, Wapienne, Wieniec-Zdrój, Wysowa-Zdrój, Żegiestów-Zdrój.

¹⁰ www.mz.gov.pl (z 05.07.2011).

Kraków leżą w obrębie wielkich aglomeracji miejskich – warszawskiej, trójmiejskiej i krakowskiej. Pozostałe to miejscowości wiejskie.

Uzdrowiska statutowe występują we wszystkich regionach geograficznych Polski, jednak ich rozmieszczenie jest dość nierównomierne. Najwięcej uzdrowisk znajduje się na terenie południowej Polski. Zdecydowało o tym występowanie naturalnych zasobów leczniczych (wody lecznicze i gazy lecznicze), co jest wynikiem budowy geologicznej ziemi.

Przeważająca część polskich uzdrowisk leży w regionach o najwyższych walorach przyrodniczych, gdzie dominują obszary zaliczane do pierwszej i drugiej kategorii atrakcyjności turystycznej w kraju.

Uzdrowiska w Polsce są wyraźnie zróżnicowane pod względem nasilenia oraz rozwoju podstawowych funkcji (leczniczej i turystycznej). W zakresie funkcji lecznictwa uzdrowiskowego dominującą rolę odgrywają: Dąbki, Długopole-Zdrój, Solec-Zdrój, Supraśl, Swoszowice, Świeradów-Zdrój, Wieniec-Zdrój i Ciechocinek. Do uzdrowisk o bardzo dużym lub znacznym nasileniu funkcji turystycznej należą te położone w górach: Ustroń, Krynica, Piwniczna, Rabka-Zdrój, Szczawnica, Kudowa-Zdrój, Duszniki-Zdrój, Polanica-Zdrój oraz te położone nad morzem: Sopot, Kołobrzeg, Świnoujście. Obie wymienione wcześniej funkcje łączą: Iwonicz-Zdrój, Łądek-Zdrój, Krynica, Polanica-Zdrój, Ciechocinek i Kołobrzeg¹¹.

Polskie uzdrowiska posiadają duży potencjał ekonomiczny, którego wykorzystanie pozwoli realizować cele zdrowotne oraz przyczyniać się do rozwoju regionów, w których się znajdują i do wzrostu dochodów ich mieszkańców. Potencjał gospodarczy uzdrowisk obejmuje:

- około 45 tys. miejsc noclegowych w uzdrowiskowych szpitalach, sanatoriach, centrach czasowo sanatoryjnych;
- bazę noclegową, turystyczną, hotelową, ośrodki kolonijne, domy prywatne, pensjonaty (ok. 80 tys. miejsc);
- bazę zabiegową – dostosowaną do uznanej metodyki leczenia, dosyć dobrze wyposażoną w aparaturę, urządzenia, instalacje techniczne dla świadczenia usług leczniczych oraz profilaktycznych z wykorzystaniem naturalnych surowców leczniczych;
- bazę diagnostyczną umiejscowioną w zakładach lecznictwa uzdrowiskowego lub w odrębnych ośrodkach;
- sieć przychodni uzdrowiskowych;
- urządzenia lecznictwa uzdrowiskowego, które służą dla celów lecznictwa oraz rekreacji, tworzą specyficzne warunki podnoszące walory uzdrowiska;

¹¹ A. Jagusiewicz: *Infrastruktura turystyki uzdrowiskowej w Polsce*. Instytut Turystyki, Warszawa 2002, s. 205.

- są to np. tężnie, pijalnie wód leczniczych, solaria zbiorowe, plaże, obiekty sportowe, obiekty terapii ruchowej, baseny;
- profesjonalną kadrę medyczną, lekarską, pielęgniarstwa, zabiegową oraz wysoko kwalifikowaną kadrę techniczną i inną związaną z funkcjonowaniem uzdrowiska;
 - surowce lecznicze zaliczane do kopalin pospolitych wraz z systemem ich ochrony na wydzielonych obszarach ochrony górniczej oraz przyjęte metody ewakuacji surowców pozabiegowych; ogółem udokumentowane zasoby wód leczniczych w Polsce wynoszą ok. 3, 2 tys. m³/h,
 - infrastrukturę sanitarną i warunki środowiska niezbędne do pełnienia funkcji uzdrowiskowej, wydzielone tereny zieleni, parki, drzewostany, obszary chronionego krajobrazu, pomniki przyrody, rozwiązania urbanistyczne oraz wyznaczone strefy ochrony miejscowości uzdrowiskowej, ośrodki kultury, obiekty zabytkowe, ośrodki turystyczne, inne warunki tworzące specyficzny nastrój, związany z tradycjami i pełnioną funkcją uzdrowiska, np. muszle koncertowe, deptaki, promenady, ścieżki zdrowia, tereny zabaw, boiska itd.¹².

Te istniejące zasoby gospodarcze nie są w pełni wykorzystywane m.in. z powodu braku spójnej polityki państwa ukierunkowanej na rozwój uzdrowisk zarówno w zakresie wzrostu ilości udzielanych świadczeń lecznictwa uzdrowiskowego, jak i turystyki.

Obecnie w Polsce mamy 266 placówek lecznictwa uzdrowiskowego, w tym 169 sanatoriów. Najwięcej zakładów uzdrowiskowych znajduje się w województwach: zachodniopomorskim (46), małopolskim (37), kujawsko-pomorskim (21), dolnośląskim (14), podkarpackim (12) i śląskim (9).

W uzdrowiskach coraz częściej odbywają się różnego rodzaju spotkania biznesowe, konferencje, targi. Zaplecze konferencyjne tylko w sklasyfikowanych zakładach uzdrowiskowych to 71 obiektów konferencyjnych, 101 sal z 6267 miejscami konferencyjnymi.

Zakłady uzdrowiskowe z racji pełnionych funkcji są dobrze jak na polskie warunki wyposażone w urządzenia sportowo-rekreacyjne. Na 158 zakładów uzdrowiskowych w 2009 r. 69 (43,7%) posiadało siłownię, basen – 48 (30,3%), kort tenisowy – 22 (13,9%), tenis stołowy – 69 (43,7%), saunę – 69 (43,7%), bilard – 54 (34,2%), solarium – 34 (21,6%), wypożyczalnię rowerów – 65 (41,1%). Na terenie zakładów uzdrowiskowych funkcjonowały 22 restauracje, 100 barów i kawiarni, 156 stołówek oraz 20 punktów gastronomicznych¹³.

¹² J. Sielicka: *Bariery i uwarunkowania rozwoju firm świadczących usługi pacjentom i turystom w uzdrowiskach*. Referat wygłoszony dnia 1.10.2004 w Nałęczowie podczas XIII Kongresu Uzdrowisk Polskich.

¹³ *Turystyka w 2009 roku*. Op. cit., s. 67, 87.

3. Ewolucja turystyki uzdrowiskowej w Polsce

W polskich uzdrowiskach, stosownie do tendencji światowych, zaczyna się rozwijać nowy rodzaj lecznictwa uzdrowiskowego. Nastawiony jest on na kosmetykę i estetykę ludzkiego ciała, na odnowę oraz odchudzanie. Popularne stają się zabiegi parauzdrowiskowe. W ofercie sanatoriów oprócz klasycznych zabiegów leczniczych znajdują się coraz częściej salony odnowy biologicznej, gabinety kosmetyczne, salony fryzjerskie, a także kawiarnie, biblioteki, sklepiki i parkingi dla kuracjuszy. Dla gości organizowane są wycieczki, wieczorki tańeczne, koncerty oraz zajęcia rekreacyjne. Kierunek ten jest nastawiony na młodszą i zróżnicowaną wiekowo klientelę, rekrutującą się z zamożniejszych warstw społecznych.

W celu przyciągnięcia klientów i urozmaicenia, wzbogacenia ofert wprowadzane są w uzdrowiskach nowe zabiegi, takie jak: aromaterapia, muzykoterapia, chromoterapia, akupunktura, zabiegi relaksacyjne, grotty solne, wykorzystanie różnych surowców podczas zabiegów; zabiegi czekoladowe, detoksykacji, sauny na podczerwień, masaże limfatyczne, akupresurowe, relaksacyjne, kosmetyczne.

Klasyczne lecznictwo uzdrowiskowe jest oparte na naturalnych surowcach leczniczych i klimacie. Dzisiaj konkurują z nim nowe terapie, które odpowiadają na zmiany stylu życia oraz potrzeby nie tylko zdrowotne, ale też w zakresie profilaktyki, przeciwdziałania wypaleniu zawodowemu, odpoczynku, kultury czy rozrywki. Pojawiają się ośrodki oferujące osobom czynnym zawodowo usługi wellness, które mają zapewnić stan dobrego samopoczucia fizycznego oraz psychicznego poprzez harmonię ciała, umysłu, emocji i ducha. Służyć ma temu promowany zdrowy styl życia, do którego zalicza się m.in. zabiegi odnowy biologicznej, kuracje odchudzające, promocję zdrowej żywności itp. Młodzi ludzie, w większości osoby zapracowane i niemogące poświęcić zbyt wiele czasu na dbanie o swe zdrowie, wymusili niejako pewne zmiany w podejściu do lecznictwa uzdrowiskowego. W całej Europie można zaobserwować tendencję do odchodzenia od typowego lecznictwa uzdrowiskowego na rzecz zabiegów typu wellness czy SPA. Same pobyty lecznicze ulegają też skróceniu. Przeważają wyjazdy weekendowe, a kilkudniowe, które w krótkim czasie umożliwiają odnowę biologiczną, a także pozwalają przygotować się do kolejnych wyzwań dnia codziennego. W dobie ludzi zapracowanych, dbających o swoje zdrowie, lecz niemogących pozwolić sobie na 2-3 tygodniowy pobyt w sanatorium, to właśnie pobyty typu wellness zdobywają sobie zagorzałych zwolenników. Pomimo tego, że prywatny wjazd do sanatorium nie jest tani, problemem staje się znalezienie miejsca w polskich uzdrowiskach. W sezonie letnim bez rezerwacji nie można liczyć na wolne miejsce w sanatorium, hotelu czy pensjonacie. Obecnie przyszłość wielu uzdrowisk leży więc w odchodzeniu od wyłącznie tradycyjnego

profilu leczniczego. Perspektywę stanowi dla nich przejście na różnorodne, niekonwencjonalne oraz innowacyjne rozwiązania, łączące tradycyjne i nowoczesne sposoby leczenia uzdrowiskowego i profilaktyki zdrowotnej z aktywnym wypoczynkiem turystycznym. Nowoczesny produkt uzdrowiskowy powinien więc uwzględniać różne scenariusze pobytów w uzdrowisku, oparte na integracji tradycyjnego nurtu leczenia uzdrowiskowego z nowymi formami pobytów ukierunkowanymi na dbałość o wypoczynek, rekreację i estetykę ciała. W Polsce, podobnie jak w innych krajach, wzrasta zainteresowanie społeczeństwa korzystaniem z usług leczniczych oraz turystycznych oferowanych przez uzdrowiska. Jest ono m.in. wynikiem działań podejmowanych przez państwo, które mają na celu z jednej strony podnoszenie poziomu zdrowia społeczeństwa i upowszechnianie profilaktyki zdrowotnej, a z drugiej strony wynikają ze zwiększającej się ilości osób niepełnosprawnych i starzenia się społeczeństwa oraz zmian w świadomości i stylu życia.

Wzrost liczby osób starszych i wchodzenie w wiek emerytalny powojennego wyżu demograficznego, pokolenia lepiej wykształconego i lepiej sytuowanego prowadzi do wzrostu wymagań i zainteresowania jakością usług turystycznych. Promowany model zdrowego życia implikuje wzrost zainteresowania szeroko rozumianą turystyką zdrowotną oraz wyjazdami łączącymi cele zdrowotne z aktywnymi formami wypoczynku.

Wzrost dochodów ludności przy jednoczesnym wzroście ilości czasu wolnego, a także wzrost mobilności, możliwości i częstotliwości podróży powodują większe zainteresowanie wyjazdami turystycznymi. Wraz ze wzrostem świadomości ekologicznej następuje wzrost wyjazdów do uzdrowisk i regionów uzdrowiskowych wyróżniających się pod względem ekologicznym, połączonych z wykorzystaniem ekologicznej infrastruktury turystycznej.

4. Kierunki zmian w ofercie turystycznej uzdrowisk

Polskie miejscowości uzdrowiskowe i podmioty działające na ich terenie starają się przyciągnąć na swoje tereny jak największą ilość turystów oraz odwiedzających. W tym celu rozszerzają ofertę turystyczną, wykorzystując zarówno walory naturalne, historyczne, jak i kulturowe. Wiele polskich uzdrowisk przyciąga turystów atrakcyjnymi walorami przyrodniczymi i interesującymi obiektami zabytkowymi oraz organizowanymi imprezami kulturalnymi, sportowymi i rozrywkowymi.

Rewaloryzacja obiektów zabytkowych, rewitalizacja parków zdrojowych, budowa nowych obiektów sportowo-rekreacyjnych, porządkowanie przestrzeni i jej nowoczesna aranżacja czynią z uzdrowisk miejsca wyjątkowe oraz niepo-

wtarzalne, gdzie turysta spragniony wypoczynku czy sportowych wrażeń znajdzie coś dla siebie.

Polskie uzdrowiska mogą poszczycić się wieloma obiektami zabytkowymi, takimi jak np. Zespół katedralny w Kamieniu Pomorskim, Gotycka Kolegiata, Akademia Rycerska i Stare Miasto w Kołobrzegu, papiernia i dworek Chopina w Dusznikach-Zdroju, Tężnie w Ciechocinku, Pałac Schaffgotschów i Długi Dom w Cieplicach-Zdroju, Latarnia Morska, Muzeum Oręża Polskiego w Kołobrzegu i wiele innych. W pobliżu miejscowości uzdrowskich znajdują się największe i najpiękniejsze polskie miasta z zabytkami klasy światowej: Kraków (nieдалeko Swoszowic), Toruń (nieдалeko Ciechocinka), Gdańsk (nieдалeko Sopotu).

Polskie uzdrowiska położone są na terenach lub w pobliżu takich atrakcji turystycznych, jak: Biebrzański Park Narodowy, Wigierski Park Narodowy, Kanał Augustowski (Augustów), Świętokrzyski Park Narodowy, Wiślica – Kolegiata, Dom Długosza, Muzeum Regionalne (Busko-Zdrój), Karkonoski Park Narodowy, Muzeum Turystyki i Sportu, turnieje rycerskie (Cieplice-Zdrój), Park Narodowy Gór Stołowych, Topieliska, Wambierzyce, Zieleniec – znany ośrodek sportów zimowych (Duszniki-Zdrój), Woliński Park Narodowy (Kamień Pomorski), Ogród Botaniczny PAN (Konstancin Jeziorna), Góra Parkowa. Muzeum Nikifora, kolejka gondolowa (Krynica-Zdrój), Jaskinia Niedźwiedzia (Łądek-Zdrój), Muzeum Kamieni Szlachetnych, Huta Szkła Artystycznego „Barbara” (Polanica-Zdrój), Bieszczadzki Park Narodowy (Polańczyk), Muzeum Orderu Uśmiechu, festiwale dziecięce (Rabka-Zdrój) Pieniński Park Narodowy, Przełom Dunajca (Szczawnica), Słowiński Park Narodowy (Ustka), Leśny Park Niespodzianek (Ustroń).

Wiele uzdrowisk organizuje liczne atrakcyjne imprezy kulturalne, spośród których można wymienić: Międzynarodowy Festiwal Chopinowski w Dusznikach-Zdroju, Międzynarodowy Festiwal Moniuszkowski w Kudowie-Zdroju, Międzynarodowy Festiwal Arii i Pieśni im. Jana Kiepury w Krynicy-Zdroju, Międzynarodowy Festiwal Muzyki Organowej i Kameralnej w Kamieniu Pomorskim, Festiwal Pianistyczny w Nałęczowie, Festiwal Skrzypcowy im. H. Wieniawskiego w Szczawnie-Zdroju, Międzynarodowe Spotkania z Muzyką Dawną w Świeradowie-Zdroju, Międzynarodowy Festiwal Muzyczny im. K. Jamroz, Lato z Chopinem w Busku-Zdroju, Międzynarodowy Festiwal Romów w Ciechocinku, Augustowskie Lato Teatralne, Międzynarodowy Festiwal Muzyki Uzdrowskiej, Filmów Amatorskich w Polanicy-Zdroju, Międzynarodowy Festiwal Piosenki w Sopocie.

Uzdrowiska starają się wychodzić naprzeciw oczekiwaniom klientów i próbują wyróżnić się swoją ofertą wśród innych. Jako przykłady nowatorskich rozwiązań można tu podać: Polanicę-Zdrój, Inowrocław, Cieplice¹⁴.

Inne atrakcje i imprezy przyciągające turystów to: biesiady, festyny, dni folkloru, jarmarki, plenery malarskie, koncerty, zawody sportowe. W zależności od położenia oraz hipsometrii są to np.: zawody w biegach narciarskich i przełajowych, słynny Bieg Jaćwingów (Gołdap), zawody w kolarstwie górskim (Polanica-Zdrój), regaty żeglarskie (Polańczyk), Ogólnopolskie Spotkania Łowieckie „Darz Bór” (Połczyn-Zdrój), turnieje tenisowe, regaty (Sopot), regaty, dni morza (Świnoujście) i wiele innych.

Ośrodki rekreacji wodnej, kąpieliska, baseny, zalewy rekreacyjne, korty, sale gimnastyczne, trasy rowerowe, deptaki, parki uzdrowiskowe z różnymi atrakcjami, kręgielnie, ścieżki zdrowia, trasy hippiczne, trasy crossowe dla rowerów górskich czy nawet ściany wspinaczkowe są już w polskich uzdrowiskach normalnością i spotkać je można prawie wszędzie. Szczególnie uzdrowiska nadmorskie oraz uzdrowiska górskie budują uzupełniającą w stosunku do klasycznego leczenia wielokierunkową ofertę uzdrowiskową, w której można znaleźć szlaki turystyczne, spływy kajakowe, spływy tratwami, raftingowe, walk cross, nordic walking, trasy dla górskich rowerów, wspinaczki skałkowe i oferty dla uprawiających sporty ekstremalne. W wielu uzdrowiskach istnieją także korzystne warunki rozwoju turystyki kwalifikowanej.

W uzdrowiskach górskich, coraz większe znaczenie ma szybko rozwijające się narciarstwo zjazdowe i snowboardowe, co pokazuje potrzebę zmiany ich profilu. W wielu z nich powstają już nowoczesne stacje narciarskie, które znakomicie uzupełniają zimową ofertę uzdrowiskową. Na miłośników zimowego szaleństwa czekają doskonale przygotowane trasy zjazdowe, miła i fachowa obsługa, niezapomniane wrażenia widokowe oraz dobra, zróżnicowana cenowo baza noclegowa i gastronomiczna.

Niektóre miejscowości uzdrowiskowe idą w ślady zachodnioeuropejskich kurortów i starają się przyciągnąć na swój teren biznesmenów, polityków i działaczy społecznych, organizując imprezy o zasięgu nie tylko regionalnym, ale także krajowym czy międzynarodowym. Uzdrowiska organizują spotkania biznesowe, targi, giełdy, wystawy i prezentacje, integrując się z branżą turystyczną w regionalnych oraz lokalnych organizacjach turystycznych. Dobrymi przykła-

¹⁴ Zespół Uzdrowisk Kłodzkich uruchomił pierwszą w Polsce Słoneczną Plażę – imitującą plenery dalekiego egzotycznego wybrzeża i oświetloną światłem, które opala jak światło słoneczne. Plaża stanowi integralną część powstającego równoległe centrum SPA z basenami rekreacyjno-rehabilitacyjnymi. Jest to inwestycja nastawiona w znacznej mierze na pozyskanie kuracjuszy indywidualnych, pełnopłatnych. Inowrocław wyróżnia się barwną iluminacją tężni solankowych. W Cieplicach przy wykorzystaniu gorących źródeł powstaje Dolnośląskie Centrum Rekreacji Wodnej. Inowrocław wyróżnia się barwną iluminacją tężni solankowych.

dami takich działań jest Krynica (*Forum Ekonomiczne i Forum Regionów*), Ciechocinek (*Forum Gospodarcze*), Augustów (*Międzynarodowe Forum Gospodarcze „Polska – Wschód”*), Forum „Polska spółdzielczość mleczarska w Unii Europejskiej – szanse i zagrożenia”) czy Polanica-Zdrój (*Międzynarodowe Targi Uzdrowiskowo-Turystyczne NATURA SANAT*).

Podane przykłady nie wyczerpują wachlarza imprez biznesowych organizowanych w polskich uzdrowiskach. Coraz więcej uzdrowisk przystosowuje swoją bazę do potrzeb turystyki biznesowej. W wielu uzdrowiskach odbywają się też szkolenia i konferencje. Możliwość zrelaksowania się po trudnych negocjacjach oraz rozmowach biznesowych z pewnością może być atutem, który przyciągnie do uzdrowisk wielu menedżerów. Hotele, ośrodki szkoleniowo-wypoczynkowe, SPA znajdujące się w uzdrowiskach dysponują salami konferencyjnymi wyposażonymi w nowoczesne środki audiowizualne, sprzęt komputerowy i inne wymagane urządzenia. W zależności od wielkości ośrodka mogą one pomieścić od kilkudziesięciu do kilkuset uczestników.

Turystyka biznesowa i uzdrowiskowa mają wiele cech wspólnych, takich jak: duże uzależnienie uczestników od zleceniodawców i organizatorów pobytu, mały wpływ na miejsce, termin, czas trwania i program pobytu, poziom świadczonych usług. Jedna i druga forma turystyki podlega niewielkim wahaniom sezonowym – w tym zakresie wzajemnie się uzupełniają. Imprezy biznesowe trwają do kilku dni oraz odbywają się w ramach pracy, wyjazdy w celach zdrowotnych od kilku do kilkunastu dni i w czasie wolnym od pracy. Turystyka biznesowa jest szansą na pełniejsze wykorzystanie bazy turystycznej w uzdrowiskach poza sezonem wakacyjnym i w tzw. dni robocze, kiedy turyści weekendowi pracują. Zleceniodawcy finansujący leczenie uzdrowiskowe szukają ofert jak najtańszych, także indywidualni turyści w zależności od zasobności swoich portfeli wybierają określony standard obiektów i usług. W przypadku turysty biznesowego i organizatorów szkoleń, kongresów, konferencji czy podobnych spotkań cena nie jest głównym kryterium wyboru. Jakość oraz standard obiektu i usług ma kluczowe znaczenie przy wyborze oferty? To zróżnicowanie wymagań i oczekiwań jest szansą na pełniejsze i efektywniejsze wykorzystanie potencjału turystycznego miejscowości uzdrowiskowych. Aby jednak turystyka biznesowa na stałe wkroczyła do uzdrowisk, konieczna jest budowa nowych produktów turystycznych – z udziałem spółek uzdrowiskowych, sanatoriów, hoteli, pensjonatów, gmin, biur podróży, dróg, a także wzrost nakładów na promocję i zintegrowanie jej na różnych poziomach.

Powszechnie uważa się, że turystyka zdrowotna, w tym turystyka uzdrowiskowa, będzie jedną z najprężniej rozwijających się dziedzin turystyki. Wiąże się to niewątpliwie ze starzeniem się społeczeństw europejskich, ogólnym wzrostem świadomości i chęci dbania o własne zdrowie zarówno wśród ludzi młod-

szych jak i starszych oraz ze wzrostem zamożności społeczeństw. Dzisiejsi seniorzy, stanowiący znakomitą większość osób korzystających z dobrodziejstw turystyki uzdrowiskowej, charakteryzują się coraz wyższym poziomem wykształcenia, większym skoncentrowaniem na jakości oferowanych usług oraz większym poziomem zamożności. Seniorzy mogą i chcą dbać o swoje zdrowie, zaś stale rozwijana sieć połączeń tanich linii lotniczych czy autostrad czynią uzdrowiska bardziej dostępnymi.

Szeroko rozumiana turystyka uzdrowiskowa może stanowić przyszłościową propozycję dla osób, pragnących pogodzić zamiar aktywnego wypoczynku z rehabilitacją, odnową biologiczną czy profilaktyką zdrowotną. Dominujące w ofercie polskich sanatoriów grupowe pobyty turnusowe, nastawione niemal wyłącznie na kuracjuszy, których pobyt jest w większości refundowany przez Kasy Chorych, KRUS czy ZUS, mogą zostać w jej ramach częściowo uzupełnione przez pobyty indywidualne lub grupy zorganizowane, dla których oferta lecznicza byłaby tylko jednym z elementów kompleksowego pakietu usług turystycznych. Niektóre polskie uzdrowiska już podjęły samodzielne próby sprostowania nowej rzeczywistości, promując swoje dodatkowe atrakcje. Przykładem takiego uzdrowiska jest Ustroń¹⁵.

Obecnie obserwuje się dynamiczny rozwój i wzrost popularności SPA¹⁶ na całym świecie. Powstaje coraz więcej hoteli, ale także specjalistycznych ośrodków, w których klienci korzystają z zabiegów, by zregenerować swoje siły czy odreagować stres. Ośrodki SPA są miejscem, w którym człowiek ma możliwość pełnego wyciszenia się i relaksu. Współczesne ośrodki SPA to połączenie centrum odnowy biologicznej, kliniki medycyny alternatywnej, medycyny naturalnej oraz specjalistycznej, a także salonu masażu, sanatorium i hotelu. Oferują one coraz szerszy zakres zabiegów pielęgnacyjnych, które przybierając formę rytuału, regenerują ciało, a także stan ducha i stanowią odprężenie dla zmysłów. Służy temu wszystkiemu atmosfera spokoju i relaksu. Ośrodki oraz hotele SPA nieustannie rozszerzają swoją ofertę, m.in. o: egzotyczne masaże, zabiegi relaksacyjne z wykorzystaniem aromaterapii, krioterapii, a nawet terapii dźwiękami. Drugim nie mniej popularnym kierunkiem rozwoju turystyki zdrowotnej, dbałości o zdrowie i stylu życia jest wellness¹⁷.

¹⁵ J. Górna: *Turystyka uzdrowiskowa jako czynnik rozwoju gmin uzdrowiskowych na przykładzie gminy Ustroń*. W: *Rola turystyki w strategii i polityce rozwoju gospodarki regionalnej*. Wyd. WSTiH, Gdańsk 2006.

¹⁶ Nazwa SPA wywodzi się z języka łacińskiego i oznacza „Sanus Per Aquam”, czyli „Zdrowie przez wodę”. SPA oznacza zarówno miasto, gdzie istnieją naturalne źródła mineralne, jak i przedsiębiorstwo czy grupę przedsiębiorstw oferujących zabiegi oparte na źródłach mineralnych. Zakłada się, że owe źródła wód mineralnych powinny posiadać właściwości lecznicze istotne w kuracji uzdrowiskowej [przyp. autora].

¹⁷ Wellness – zintegrowana metoda funkcjonowania zorientowana na maksymalizację indywidualnego potencjału w swoim środowisku. Wellness pochodzi od dwóch słów angielskich *wellbe-*

Wellness na równi stawia medycynę i terapię, naturę i kulturę, ruch i odpoczynek, przeżycia i komunikację między ludźmi. To założenie tworzy tzw. główną zasadę, która znana jest od wieków jako holistyczna koncepcja człowieka, a którą uzdrowiska od dawna stosowały, podporządkowując swoje działanie dobremu samopoczuciu kuracjuszy i turystów.

Podsumowanie

Unikalność polskich uzdrowisk polega przede wszystkim na oferowanych przez nie klasycznych formach lecznictwa uzdrowiskowego, które w połączeniu z zastosowaniem nowoczesnych metod terapii i aparatury stanowią o kompleksowej terapii oferowanej przez polskie uzdrowiska. To, co wyróżnia polskie lecznictwo uzdrowiskowe to przede wszystkim: klasyczne zakłady lecznictwa uzdrowiskowego, które łączą tradycje i nowoczesność, zakłady lecznictwa uzdrowiskowego o 3 stopniach referencyjności, co pozwala na leczenie chorych w różnym stopniu rozwoju choroby, wysoko wyspecjalizowani lekarze i posiadanie własnej specjalizacji (balneologia), dobra, wysoka jakość usług medycznych, prawo uzdrowiskowe w postaci ustawy o lecznictwie uzdrowiskowym, uzdrowiskach i obszarach ochrony uzdrowiskowej oraz gminach uzdrowiskowych, które reguluje działalność uzdrowisk oraz zabezpiecza jakość usług leczniczych¹⁸.

Polskie miejscowości uzdrowiskowe mają już swoją renomę, stałych bywalców i dużo więcej atutów niż inne miejscowości turystyczne, które próbują dopiero wchodzić na turystyczny rynek, dlatego też w uzdrowiskach nie trzeba budować nowej oferty, ale wzbogacić ją i poszerzyć, co jest dużo tańsze niż budowanie oferty od podstaw, czy też wypromowanie nowej miejscowości.

Uzdrowiska w Europie stale wzbogacają i rozwijają swoją ofertę o nowe usługi i produkty, uwzględniając zmieniające się oczekiwania oraz preferencje klientów. Cena pobytu zawiera najczęściej pakiet komplementarnych usług leczniczych i SPA. W tym kierunku powinny też zmierzać polskie uzdrowiska, oferując obok tradycyjnych metod leczniczych, także szeroki wachlarz usług SPA i wellness. Jednym z najważniejszych wyzwań, przed którymi stoją polskie uzdrowiska jest wyjście poza świadczenie usług związanych tylko z lecznictwem uzdrowiskowym oraz profilaktyką, i poszerzenie swej działalności o ofertę

ing (dobro, pomyślność) i *fitness* (sprawność fizyczna, kondycja). Wellness to dążenie do optymalnego zdrowia, harmonii wszystkich aspektów życia, odczuwanie dobrostanu fizycznego, psychicznego i społecznego jednostki, zadowolenie z własnego życia. W skład wellness wchodzi fitness (przyp. autora).

¹⁸ www.pot.gov.pl (z 23.06.2011).

kulturalną i związaną z wypoczynkiem turystycznym. Przed polskimi uzdrowiskami stoi również szansa rozwoju związana z otwarciem się na turystykę biznesową i specjalistyczną.

Turystykę uzdrowiskową charakteryzuje: mniejsza podatność na sezonowość, dłuższy średni okres pobytu w zakładach uzdrowiskowych, wyższe średnie przychody ze względu na świadczenie dodatkowych usług w ramach kuracji oraz wysoki szacowany mnożnik zatrudnienia – 100 stanowisk pracy w turystyce uzdrowiskowej generuje ponad 200 nowych miejsc pracy w pozostałych działach gospodarki¹⁹. Rozwój tej formy turystyki stwarza więc wyjątkową szansę dla polskich uzdrowisk, które posiadają nie w pełni wykorzystany, ogromny potencjał gospodarczy. Pozytywne doświadczenia krajów, które postawiły na rozwój turystyki uzdrowiskowej, dowodzą, że może stać się ona podstawowym stimulatorem rozwoju regionalnego oraz generatorem nowych miejsc pracy.

CITY SPA TOURISM AND THE DIRECTIONS OF ITS EVOLUTION

Summary

Spa tourism is part of health tourism. Its basic purpose is to stay at the resort and use its facilities and methods of spa treatment in order maintain and improve health. Spa tourism is thus defined as traveling to spa resorts. The main purpose of such trips is to improve physical and mental well-being. Spas and the related services play an important role in ensuring socio-economic conditions while providing rest, recuperation, rehabilitation and prevention and therefore it is contributing to the health of citizens. On the other hand, they play an important role in the economy of cities and regions, stimulating economic development of the resorts, creating new jobs and activating local communities. Tourism which includes the trips to spa resorts for therapeutic purposes is one of the most important and fastest growing sectors of the world economy. The results of studies and research indicate that every year more and more Poles and foreign visitors use the spa resorts on an individual basis and on a commercial basis. Spa resorts in Europe constantly enrich and develop their offer with new services and products to reflect changing needs and preferences of customers. This trend should also be followed by Polish spa resorts aside the traditional methods of providing a wide range of spa and wellness services. One of the most important challenges facing the Polish health resort industry is to go beyond the services related only to spa and healing, and to focus on broadening their range of cultural and leisure-related services. Polish spa resorts moreover have a unique opportunity for development of more commercial and specialized services.

¹⁹ D. Orłowski: *Żywnie kuracjuszy w turystyce uzdrowiskowej*. W: *Turystyka uzdrowiskowa w gospodarce kraju i regionu*. Wyższa Szkoła Zarządzania Edukacja, Wrocław 2006, s. 70.